

Діалог як форма мовної комунікації, учасники якої обмінюються репліками-висловлюваннями, по суті, є чергуванням слухання й промовляння здебільшого невеликих, неповних речень простої будови, якими обмінюються співрозмовники. Враховуючи, що діалогічне мовлення впливає на дитину з перших хвилин її життя, і визнаючи його важливість для розвитку особистості, педагоги прагнуть до формування діалогічної компетентності. Базовий компонент дошкільної освіти так визначає зміст діалогічної компетенції: дитина вільно вступає в розмову з іншими дітьми, а також дорослими (як знайомими, так і незнайомими), підтримує запропонований діалог відповідно до теми або не втручається в розмову; відповідає на запитання за змістом картини, художніх творів; виконує словесні доручення, звітує про їх виконання? Отже, завданнями розвитку діалогічного мовлення передбачається навчити дітей: а) відповідати на запитання і звертатися до інших із запитаннями; б) підтримувати розмову, продовжувати її відповідно до ситуації спілкування; в) виявляти ініціативу в розмові з дорослими та дітьми; г) будувати діалог на запропоновану тему.

Діалог почерговий обмін репліками двох і більше людей. Для дошкільників важливо оволодіти діалогічним мовленням різних форм: згода, заперечення, уточнення, перепитування, зустрічне питання, прохання, вимоги, дозволу, поради, відмови, спонуки, задоволення, вдячності, подиву тощо.

Існують різні методи розвитку діалогічного мовлення дошкільників:

1. Бесіда – один із основних методів. Це організована, цілеспрямована розмова вихователя з дітьми на певну тему, яка складається із запитань і відповідей. Бесіди поділяються на вступні, супровідні, заключні.

2. Дидактичні ігри типу «Познайомимось з ляльками», «Нова лялька», «У гостях у ведмедика», «У гостях у казки», «Три ведмеді» та ін..

3. Розмова з дітьми. Тематика розмов повинна спиратись на їхній досвід, знання і уявлення про навколишнє життя, про явища природи.

4. Ігри-драматизації та інсценізації. Для драматизації використовуються казки з чітким динамічним сюжетом, повторами, діалогами («Колобок», «Ріпка», «Рукавичка», «Котик і півник»).

5. Тематичні ігри мовленнєвої ситуації «Зустріч друзів», «Знайомство», «У лікарні», «Розмова телефоном», «Сім'я». Для активізації дітей на заняттях використовують такий методичний прийом як уявний діалог дітей з літературним героєм.

6. «Кумулятивні казочки». Це ланцюг питань та відповідей, витриманих у межах одного логічного ряду. Такі твори співзвучні з характером мислення дитини, такі забавлянки вчать дітей чітко ставити запитання та вести діалог один з одним без допомоги дорослих.

7. Мовленнєві ситуації. Використовують ігрові мовленнєві ситуації, побудовані на діалозі. Це можуть бути невеликі інсценізації «Знайомство», «У лікарні», «У магазині», «На пошті», «У зоопарку», «Розмова телефоном», «Зустріч друзів».

8. Схеми-моделі. Запитання сталять таким чином, щоб вони спонукали до інтелектуальної активності.

Розвиток діалогічного мовлення дітей дошкільного віку відбувається за умов створення активного мовленнєвого середовища, під час взаємодії з тими, хто їх оточує, паралельно в кількох системах: «дитина – дитина», «дитина — дорослий». Діалоги в системі «дитина — дитина» характеризуються більш повним та активним застосуванням різноманітних мовленнєвих засобів, зрозумілістю, зв'язністю, правильністю порівняно з діалогами в системі «дитина — дорослий». Під час розмови з дорослим дитина не прагне, щоб її зрозуміли — дорослий розуміє дитину в будь-якій ситуації. Інша справа — одноліток. Він не намагається правильно зрозуміти незрозуміле, він вимагає, щоб висловлювання було чітким і ясним. Потреба у спілкуванні з іншими дітьми спонукає малюка до мовленнєвої активності.

До основних форм діалогічного мовлення, яких навчають дошкільників, належать розмова, бесіда та полілог.

Одним із методів формування діалогічного мовлення у повсякденному житті й водночас універсальною формою мовленнєвого спілкування є **розмова вихователя з дітьми** (імпровізований діалог).

Вихователь упродовж дня постійно спілкується з дітьми, організовує з ними розмову з будь-якого приводу. Для виникнення розмови необхідна довірлива, спокійна атмосфера у групі, повага з боку дорослих до особистості дитини, її інтересів, нахилів, настрою. Розмова повинна відбуватись у невимушеній, вільній, партнерській формі обміну репліками, запитаннями, поясненнями, вказівками, оцінками тощо. Тематика, тривалість, зміст розмови визначаються ситуацією, педагогічними завданнями, бажанням дітей чи дорослих. Розмови можуть бути колективними та індивідуальними. Якщо в молодшому віці коло розмов обмежується тим, що безпосередньо оточує дітей — іграшки, сім'я, вулиця, стосунки з товаришами, то з віком тематика розмов поступово розширюється за рахунок нових знань, досвіду, якого діти набувають за допомогою різноманітних інформаційних засобів. У старшому дошкільному віці тематика розмов яскраво висвітлює інтереси та запити дітей: спорт, мультфільми, життя тварин, казкові сюжети тощо.

Упродовж дня виникає потреба у розмовах не лише між педагогом і дітьми, а й між самими дітьми. Під час спільної діяльності виникає потреба в поясненні, обговоренні, узгодженні, оцінці дій, висловлюванні власного ставлення. Незалежно від змісту діяльності виникає контакт між дітьми, вони обмінюються думками, задумами, домовляються про послідовність дій, узгоджують свої дії з іншими учасниками, сперечаються, наполягають, прагнуть переконати, підкоряються та ін. Завдання дорослого — всебічно стимулювати, схвалювати, підтримувати ініціативу, активність дитини у спілкуванні, переконливо доводити залежність її успіху в спільній діяльності від уміння домовлятися, переконувати, від володіння діалогічними вміннями. Величезний потенціал щодо спілкування, розвитку діалогічного мовлення містить гра. Під час гри діти перебувають, по-перше, в ігрових стосунках, по-друге, в реальних, які передбачають, крім того, й діалогічне спілкування. Ефективним засобом формування діалогічного мовлення, засвоєння правил мовленнєвого етикету є прийом словесних доручень. Доручення можуть

спонукати дитину до спілкування з однолітками й дорослими. Головне — допомогти дитині усвідомити спосіб мовленнєвої дії, тобто привчити дітей виражати словами свої дії. Для цього вихователю потрібно дати зразок виконання доручення: «Марійко, підійди, будь ласка, до Світлани Миколаївни і попроси її винести кошик з іграшками на вулицю. До неї звернешся так: «Світлано Миколаївно, винесіть, будь ласка, кошик з іграшками на вулицю». Можна замість зразка запропонувати дитині проговорити з вихователем очікувані мовленнєві дії: «Коли ти підійдеш до неї, як ти скажеш? Якщо вона відповість тобі, що... Що ти тоді скажеш?». Поступово потреба у зразку відпадає, і дитина самостійно обирає потрібну для виконання доручення мовленнєву форму.

Не менш значущим моментом у застосуванні цього прийому є так зване звітування дитини про виконання доручення. Вихователь, демонструючи щире зацікавлення, пропонує розповісти, як усе відбувалося, в особах відтворити діалог: «Марійко, розкажи, як ти поговорила зі Світланою Миколаївною. Коли ти підійшла, що вона робила? Що ти їй сказала? А вона як відповіла? От бачиш, як важливо ввічливо попросити. Ти молодець! Дякую».

Розвиткові діалогічного мовлення сприяє також прийом створення спеціальних мовленнєвих ситуацій. Вони спрямовані на розвиток уміння домовлятися, запитувати співрозмовника, дотримуватися правил мовленнєвого етикету, виказувати співчуття, доводити свою позицію. Для застосування цього прийому можна використовувати наочність, наприклад спеціально дібрані сюжетні картини або серію картин. Дитині пропонують програти віртуальний діалог між персонажами, зображеними на картині.

Інший варіант — відтворення реальної ситуації, в якій дитині запропоновано зайняти певну позицію. Спочатку педагог із вихованцями обговорюють сюжет, наприклад: черговий у бюро знахідок веде телефонну розмову з людиною, яка загубила якусь річ; директор школи приймає до школи учня, розпитує його та батьків; черговий міліціонер розмовляє з дитиною, яка загубилася на базарі; діти знайомляться з новенькою дівчинкою, яка прийшла до дитячого садка; господиня по телефону запрошує до себе на гостини тощо. Потім педагог допомагає малюку створити образ: надягти шапку міліціонера або краватку директора школи, фартух господині; підготувати необхідні атрибути: телефон для зв'язку, журнал для запису, рупор для об'яви. Під час розігрування мовленнєвої ситуації, якщо дитина не може самостійно виконати завдання, вихователь допомагає навідними запитаннями, вказівками, пропонує власні варіанти як зразок дії. Розглянемо приклад керівництва вихователем мовленнєвими діями дитини у спеціально організованій ситуації «Бюро знахідок».

Вихователь розподіляє ролі матері, доньки та чергового у бюро між трьома дітьми; вводить дітей у ситуацію — донька забула ляльку на лавці в парку. Мати телефонує в бюро. Черговий уточнює прикмети іграшки. Потім пропонує дітям розіграти діалоги мати — донька, мати — черговий. Вихователь допомагає дітям побудувати запитання (слова вихователя виділені).

Вихователь: Прийшла донечка додому, сумує. А мати її запитує.

Мати: *Чому ти така сумна? Що трапилось?*

Донька: *У парку я загубила свою ляльку.*

Мати: *Що ж нам тепер робити? Ти можеш пригадати, яка вона була?*

Донька: *Так. Може, зателефонувати в бюро знахідок?*

Мати: *Це бюро знахідок? Ви не знаходили нашу ляльку?*

Черговий: *Де ви її загубили?*

Мати: *Моя донька говорить, що в парку, на лавці.*

Черговий: *Розкажіть, яка вона, якого кольору її волосся, сукня.*

Донька: *У неї світле волосся, червона сукня, а ще вона має черевички.*

Основним методом розвитку діалогічного мовлення у дітей дошкільного віку на заняттях є бесіда. У роботі з дошкільниками бесіда може використовуватись як спеціальний словесний метод навчання, який визначає зміст заняття з дітьми, наприклад вступна бесіда, пояснювальна, узагальнювальна, бесіда-супровід будь-якої діяльності тощо. Бесіда як метод навчання потребує зосередження на певній темі розмови, передбачає достатній рівень знань про те, що має обговорюватися. Отже, бесіда використовується на занятті разом з іншими методами (розглядання картинки, художнє читання, розповідь), і вимагає ретельної підготовки як від дітей, так і від вихователя.

Під час бесіди діти навчаються логічно мислити, швидко пригадувати, аналізувати, порівнювати, висловлювати судження, робити висновки, формулювати та обстоювати власні думки. Діалог, що виникає між дитиною й педагогом під час бесіди, сприяє формуванню вміння слухати та розуміти співрозмовника, правильно відповідати та висловлювати власні думки, з повагою ставитися до думки іншого, не змінювати тему обговорення, стримувати своє бажання висловитися тоді, коли висловлюється інша дитина. Усе це виховує культуру діалогу.

Змістом бесід мають бути явища, добре знайомі дітям, але які потребують додаткових пояснень, міркувань.

Бесіди класифікують за таким принципом: за картиною чи змістом художнього твору, які використовують на занятті; залежно від мети і методу (вступна, супроводжувальна, заключна, узагальнювальна бесіди); відповідно до змісту (пізнавальна та етична бесіди).

Основною в дошкільному закладі є узагальнювальна бесіда, метою якої є систематизація, узагальнення, уточнення та розширення знань і досвіду дітей з певної теми. Бесіда здебільшого відбувається у формі чергування запитань і відповідей. Логічна структура бесіди залежить від теми, змісту, віку дитини і охоплює такі елементи, як початок, основна та прикінцева частини.

На *початку бесіди* вихователь намагається активізувати увагу й мислення дітей, викликати в їхній уяві живі, яскраві образи, пов'язані з темою бесіди, створити потрібний емоційний настрій, націлити малюків на обговорення низки питань.

Почати бесіду можна по-різному — зі згадування, звернення до досвіду дітей, із розповіді, розгляду картини, іграшки, предмета, проблемного запитання, загадки, читання вірша з теми бесіди. Наприклад, бесіду на тему «Подарунок» можна розпочати із запитання, яке зосередить увагу дітей на

значенні ключового слова «подарунок»: «Чи чули ви коли-небудь слово подарунок? У яких випадках? Як ви пояснили б людині з іншої планети, що таке подарунок? Чи може яка-небудь річ стати подарунком? За яких умов?».

Основна частина бесіди може складатися з кількох логічно завершених етапів: розглядання картини, художнє читання тексту, обговорення елементів продуктивної діяльності дітей, кожний з яких має закінчуватися узагальненням педагога щодо основних позицій, думок, що були висловлені. Зміст бесіди, чергування методів та прийомів націлені на постійну мобілізацію уваги, пам'яті, активізацію мислення та мовлення малюків.

Успіх і педагогічна результативність бесід багато в чому залежать від методично грамотного добору запитань. Усі запитання можна поділити на такі групи: залежно від характеру розумових завдань (*репродуктивні*, які потребують простої констатації фактів, та *евристичні*, або *пошукові*, проблемні, спрямовані на встановлення зв'язків між предметами і явищами); залежно від ролі й місця в бесіді (*основні*, які вихователь готує, та *допоміжні*, що постають під час заняття).

Часто вихователі відчують труднощі у доборі та формулюванні запитань, що можна пояснити, з одного боку, невірою в інтелектуальні можливості дітей, адже педагоги прагнуть запитувати лише про те, що, на їхню думку, діти добре знають. Водночас вихователі свідомо спрощують запитання, повторюють їх, намагаючись забезпечити рівний, «бездоганний» перебіг заняття — жодної паузи, жодного збою: запитання-відповідь, наступне запитання-відповідь. Такий обмін репліками важко визначити як бесіду. Ось перелік типових запитань до узагальнювальної бесіди про зимову природу: «Яка нині пора року? Які ознаки зими ви знаєте? Яка погода найчастіше буває взимку? Назвіть птахів, які залишаються зимувати. Як живуть звірі у лісі?». Такі запитання мало активізують мислення й мовлення дітей, викликаючи у них нудьгу, малюки відповідають на запитання автоматично, не замислюючись. Чим старшими стають діти, тим більшого значення набувають пошукові запитання і завдання. Причому запитання доцільно поєднувати із творчими завданнями. Наприклад, вихователь пропонує дітям пригадати три зимові місяці і намалювати, яким буває сніг (погода, сонце, небо) на початку зими, серед лютих зимових холодів та перед настанням весни. Свої малюнки діти, обговорюють у підгрупах, коментуючи та пояснюючи їх. Бесіда стає дійсно корисною, природною, невимушеною, привчає Дітей прислухатися до думок інших, брати участь у розмові.

Є. Тихеева у праці «Розвиток мовлення дітей» визначила такі вимоги щодо керівництва розумовою й мовленнєвою активністю дітей під час бесіди: не зловживати запитаннями і не вимагати від них повних відповідей, вести бесіду природно, спонукати дітей до запитань, заохочувати до оцінки висловлюваних думок та їх словесного викладу всіма дітьми, не давати малюкам можливості відхилитися від основної теми бесіди, непомітно підводити їх до кінцевих висновків.

Отже, які б методи не застосовував педагог в основній частині бесіди, він має пам'ятати – бесіда в жодному разі не повинна переслідувати мету

словесного нагромадження знань у дітей, її головне завдання – систематизація , впорядкування знань, набутих дитиною раніше, розширення кола знань способом спільного обговорення.

У бесіді використовують такий прийом, як вказівки, що визначають порядок, правила, послідовність висловлювань та привертають увагу дітей до основних аспектів.

Важливим прийомом систематизації та уточнення знань є узагальнення, яке робить педагог, його власна оцінка фактів, явищ. Узагальнення має бути коротким і водночас містити найголовніші аргументи.

Вихователь має тактовно оцінювати дитячі думки, висловлювання. Пам'ятаючи про величезну силу педагогічного авторитету, важливо навчитися не нав'язувати дітям власну думку, надавати їм можливість зробити самостійний вибір. Особливо це стосується ситуацій, які допускають різні варіанти відповідей: «Цікаву думку висловив Дмитрик. Це його позиція. На мою думку... Але кожен може визначити сам, з ким він може погодитися?. У разі, коли дитина висловлює помилкову думку, педагог може запропонувати уточнити цей факт, звернувшись до довідника, енциклопедії, словника тощо, а також формувати в дітей: по-перше, ставлення до помилок як невід'ємного елементу будь-якого творчого процесу; по-друге, спрямовувати дітей на пошукову діяльність, перехід від незнання до знання.

Скеровуючи бесіду вихователь має враховувати індивідуальні особливості дітей, намагатись об'єднати бесідою всіх дітей, визначивши для кожного посильне завдання. Не можна силоміць вимагати від дитини відповіді, краще дати їй можливість вислухати інших, стати на чийсь позицію, погодитися з висловленою думкою чи, навпаки заперечити. Бездумне промовляння, яким дехто з вихователів замінює поняття «мовленнєва активність», краще замінити на уважне слухання, ознакою якого є зацікавлений погляд дитини.